

Függelék

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik munkám során tanácsaikkal segítettek, akik elolvasták és bírálták a kéziratot a Teleki László Intézetben szervezett vitán. Úgyszintén köszönet illeti Kovács Imolát és Kuszálík Pétert, akik a kézirat korrektúrájának elvégzésének háládatlan feladatával szembesültek.

Forráshelyek

Munkámban a korszakra vonatkozó irodalom és a korabeli kiadványok (politikai beszédek, propagandaanyag) mellett levéltári iratanyagot kutattam, felhasználtam a községek polgármesteri hivatalainak nyilvántartásait, magánszemélyek gyűjtéseit, feljegyzéseit, illetve emlékezéseit.

Levéltári kutatást az Állami Levéltár csíkszeredai fiókjában folytattam.

Az alábbiakban röviden összefoglalom a kutatásban használt *levéltári iratanyag típusait és funkcióit*.

Az Állami Levéltár csíkszeredai fiókjában a megye településeire vonatkozóan megtaláljuk a második világháború utáni helyi adminisztratív intézmények iratanyagát: 1950 decemberéig a községi ideiglenes bizottságok, járások, majd 1951-től 1967-et bezáróan a községi és városi néptanácsok anyagát.

A hivatali irattározási rend szabályai szerint a különböző tematikus iratgyűjtőkben tárolt iratanyag létrehozó intézményei: a helyi közigazgatási egységek és a felettes adminisztratív, gazdasági, vagy valamely terület szakintézményei, illetve csekély arányban az ezekhez az intézményekhez forduló magánszemélyek. Az érvényben lévő levéltári törvény értelmében a települések közigazgatási iratanyaga szabadon

kutatható. Az alábbiakban a községi iratgyűjtők, dossziék és dokumentumok típusait tartalmi és funkcionális szempontból részletezzük.

Általános helyzetkép

Az Állami Levéltár csíkszeredai fiókjában tárolják Székelyudvarhely rajon közigazgatási iratanyagát, amely még rendezetlen és nem kutatható.

A II. világháború utáni községi iratanyagot 1968-ban leltározták be. A dossziék összeállítását, az irattípusok csoportosítását és összefűzését a helyi néptanácsoknál végezték, megadott irattárolási utasítások alapján. A személyzeti munka színvonalának különbségei egyaránt tapasztalhatók az iratlétrehozásban (jegyzőkönyvvezetők, jelentések, beszámolók készítőinek kompetenciakülönbségei), és az iratanyag tematikus rendszerezésében. A közigazgatási intézményekben összeállított iratgyűjtők típusai, az éves iratanyagok tematikus csoportosításának rendje és mennyiségi változásai a hatalmi adminisztráció bürokratizálódását is tükrözik. Példaként egyetlen adalék: a homoródmási Néptanács iratanyagának terjedelme, az összeállított iratgyűjtők száma 1950-1961 között a következőképp alakult:

Év	Iratgyűjtők (darabszám)	Terjedelem (oldalszám)
1950	5	1200
1955	9	2300
1958	16	3540
1961	43	4970

Az ötvenes évek elején az iratgyűjtők tematikus csoportosítása a következő volt:

- a felsőbb szervektől kapott utasítások dossziéja;
- a mezőgazdasági termelés ügyiratai;
- a néptanács végrehajtó bizottsági gyűléseinek jegyzőkönyvei;
- a néptanács szesszióüléseinek jegyzőkönyvei;
- nyugdíjak, társadalmi segélyek;
- gazdasági lajstromok.

Egy évtized alatt ezek mellé, a különböző rajoni utasításoknak engedelmessé, a községek közigazgatási intézményeiben a következő, terjedelmesebb iratanyagot tartalmazó dossziékat állították össze:

- a kötelező beszolgáltatások nyilvántartói;
- az alkalmazottak munkaterve;
- a felettes szervek jegyzőkönyvei helyi ellenőrzések után;
- a helyi néptanács határozatai;
- felsőbb szervekhez küldött jelentések, információk;
- a szocialista szektor támogatásának munkálatai;
- az iskolai tevékenység ellenőrzése és koordinálása;
- népgyűlések jegyzőkönyveinek regisztere;
- a tartományi néptanács rendeletei és határozatai.

Ezekon kívül számos egyéb apróbb ügynek nyitottak külön dossziékat: gyámügyek, leltárok, intézkedési tervek, stb. A községi néptanácsokhoz *kívülről érkező iratok* létrehozója legtöbb esetben a Rajoni Néptanács, de ugyanez az intézmény gyakran közvetítő is: a tartományi, vagy minisztertanácsi határozatokat, rendeleteket küldi tovább (teljes terjedelmükben, vagy kivonatolva) a helyi néptanácsokhoz.

Iratfajták

A leggyakoribb iratfajták a *körrendeletek*. Tárgyuk szerint legalább két változata különíthető el: 1. Komplex utasításokat tartalmazó rendeletek, 2. Egyetlen tárgyat tartalmazó rendeletek.

1. Komplex rendeletek: A „Községi és Városi Néptanácsoknak” címzett körrendeletek ugyanazon példányait küldi a Rajoni Néptanács minden település intézményéhez. Ezek az iratok a rajoni küldöttek egy-egy ellenőrző körútja után, vagy kampányok, különböző akciók, termelési tervek, ünnepek, versenyek, közmunkák, választások stb. meghirdetésekor születnek.

Tartalmi szempontból gyakran két részre tagolódnak. A helyzetértékelő bevezető részben a helyi néptanácsok tevékenységét, teljesítményét, az éppen aktuális akciókban produkált eredményeit értékelik. Az értékelés rendszerint a néptanácsok három kategóriáját különíti el: az első az *élenjárók*, példamutatók csoportja, második a *teljesítőké*, akik

nek a hivatalos szemlélet szerint még javítaniuk kell tevékenységüket, és végül a *kullogó* érdektelenek és hanyagok következtek. Az értékelő rész általában ösztönzés a több munkára, a beszolgáltatási tervek, adó és más illetékek befizetésének minél nagyobb százalékban való teljesítésére. Az értékelés után következett az aktuális feladatok, konkrét utasítások közlése.

A körrendelet a határidőket, a feladatok végrehajtásáért, ellenőrzéséért felelős személyeket is kijelöli. A munkavégzések határidejére, ütemére vonatkozó utasítások mellett, gyakran az utasított tevékenységek végrehajtási, kivitelezési módozataira vonatkozó részletes szabályokat is közölnek. Az ünnepszervezés, a gyümölcsfák hernyótlánítása, cserebogárirtás, tehénfejés, bikagondozás vagy bármely más gazdasági tevékenység lehet részletes utasítások tárgya. Ezek a körrendeletek az élet minden szféráját uralma alá hajtó hatalmi szándék dokumentumai.

Gyakran küldik körrendelet formájában a helyi néptanácsokhoz a Rajoni Néptanács VB-i gyűléseinek jegyzőkönyvrészleteit is.

A körrendeletek szöveges formája 1-3 gépelt oldal, funkciója a hatalmi praxisban: irányítási eszköz.

2. Egytárgyú utasítások

Általában néhány soros szövegek amelyekben a rajoni vezetés egy konkrét akció, feladat végrehajtására utasítja az alárendeltek. Hangnemük felszólító, ellentmondást, alternatívákat nem tűrő. Az utasítások záró részében rendszerint kijelölik a végrehajtás személyes felelőseit és az ellenállás, mulasztás esetére kilátásba helyezett szankciókkal fenyegetik az alávetetteket.

A helyi iratlétrehozás

A Rajoni Néptanács a helyi néptanácsokat havi jelentések összeállítására kötelezte. Ezek kötelező tartalmi szempontjait később részletezzük.

A községi és városi néptanácsok a havi jelentések mellett, a helyi VB-gyűlések jegyzőkönyveinek egy példányát is kötelesek beküldeni a rajoni szervekhez. Ezekhez csatolják a helyi intézmények vezetőinek beszámolóit havi, negyedévi tevékenységeikről. A körzeti orvos, a

szövetkezet elnöke, a tejbegyűjtő kezelője, a kultúrigazgató, iskolaigazgató, agrármérnök, gazdasági előljáró, a községi társulások és kollektív gazdaságok vezetői a községi VB gyűléseken írásos beszámolóikban ismertetik a vezetésük alatt álló intézmények tevékenységét. Ezek a beszámolók rendszerint a tervfeladatok, rajoni rendelkezések és utasítások teljesítésének pillanatnyi helyzetéről szólnak.

A jegyzőkönyvek a tárgyalt napirendi pontok, helyi végzések, határozatok mellett a képviselők hozzászólásait is tartalmazzák. Ezek a hozzászólások rendkívül értékes információkat hordoznak az alul lévő névtelen képviseltek, a termelők gondolkodásmódjáról, az állami beavatkozásokkal szembeni viszonyulásáról.

Hogy az egykori mindennapi valóság komplex viszonyai milyen mértékben tükröződnek a VB jegyzőkönyvekben, az – az ideológiai szűrők mellett – a jegyzőkönyvvezetők íráskészségének, hozzáértésének is függvénye. Az eddigi kutatásaink arról győzték meg, hogy a községi néptanácsok jegyzőkönyvvezetői között íráskészség, tárgyezelés és fogalmazásmód vonatkozásában, jelentős különbségek voltak.

Egy másik tapasztalatunk a iratok nyelvezetére vonatkozik: a vizsgált korszak utolsó szakaszában a jegyzőkönyvek és jelentések nyelve egyre formalizáltabb, sematikusabb, kilúgozódik belőle a mindennapi élet spontaneitása, esetlegessége. A valóságos élet viszonyait ezekben a leírásokban elrejteti, beburkolja az eluralkodó hivatalos beszédmód.

Személyes dokumentumok e korszakból jóval szerényebb mennyiségben állnak rendelkezésre, mint az intézményi iratanyag. Egy húsz éven keresztül vezetett szükségű napló egy kisgazdaság termeléséről, kiadásairól, néhány tucat - taksák, adók csökkentéséért folyamodó - kérés és a földek elajándékozását, átadását dokumentáló leveleken kívül, a társadalmi folyamatokat értelmező munkában a korszakra vonatkozó emlékezés írott és verbális dokumentumait használhattuk.

Az állami beavatkozással szembeni egyéni viszonyulásokat, magatartásmódokat dokumentáló személyes források szűkösségét azonban pótolja a termelőkkel közvetlen kapcsolatban lévő begyűjtők, adószedők, és más alkalmazottak tevékenységéről fennmaradt iratanyag. Ez elsősorban e társadalmi kategóriák viszonyulásformáit dokumentálja,

de emellett a kényszernek alávetett, névtelen társadalmi szereplőkről is bőségesen közöl információkat.

Az egyes községek fondjai a következő számok alatt találhatóak: Lövete:F.164; Homoródalmás:F.136; Oklánd:F.226; Homoródszentmárton: F.516; Homoródszentpál:F.517.

A fondokon belül az iratanyag leltári nyilvántartása nem egységes, pl. az oklándi, almási anyag a fond, a dosszié és az irat sorszámából áll össze (pl. F.226.42.56), a lövétei iratanyag nyilvántartásában a fentiek mellett az irattározás időpontja is szerepel (pl. F.164. 1953. VI. 52.).

A csíkszeredai KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja adattárában elhelyezett anyag saját gyűjtés, nyilvántartva a Dokumentumtár /Kollektívizálás (a jelzetekben KAM-D./K.) gyűjtemény sorszámozott anyagában. Az eredeti vagy fénymásolt iratokat Homoródalmáson, Lövétén, Oklándon gyűjtöttük. Ebben a munkában nagy segítségünkre volt Mihály János lövétei történelemtanár, aki a vizsgált korszakra vonatkozó saját gyűjtését önzetlenül bocsátotta rendelkezésünkre. A családi iratanyagokból Antónia Péter (1914–1999) homoródalmási lakos 1942–1962 között vezetett naplója volt a legkomplexebb forrásunk.

A levéltári és családi iratanyagból betűhíven közöltük a részleteket, a könnyebb megértést segítő központosítás hiányában ezt magunk pótoltuk. A szóbeli történetek-részletekben megőriztük a tájnyelvi sajátosságokat. A személyneveket nem közöltük azokban az esetekben, amikor az érintettek, vagy hozzátartozóik véleményét a nyilvánosság vállalásáról nem ismerhettük meg.